

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Waardt, M.J. van de

Citation

Waardt, M. J. van de. (2019, April 3). *De man van 1848 - Dirk Donker Curtius*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/70880> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waardt, M.J. van de

Title: De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Issue Date: 2019-04-03

ZUID-NEDERLANDSE INVLOEDEN

In het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden nam de nieuwe koning Willem de teugels stevig in handen. Langzaam ontstonden er voorzichtige tegengeluiden, die de koning niet over zijn kant liet gaan. Zo moest Anton Reinhard Falck, die als eigennuttig te boek stond, eerst in 1818 het veld ruimen als secretaris van staat en vervolgens in 1824 als minister. Ook de vader van de grondwet van 1815, Gijsbert Karel van Hogendorp, liet zich als kritisch Kamerlid gelden. In 1819 ontnam Willem I hem de titel van minister van staat en mede omdat velen zijn kritiek niet begrepen, trok hij zich in 1825 terug als Kamerlid.¹ Al vanaf 1813 had de familie Donker goede contacten met Van Hogendorp. In de jaren twintig moeten de banden nog goed geweest zijn. Toen Dirk in 1825 anoniem zijn eerste brochure uitgaf, wist medegardist Willem van Hogendorp, zoon van Gijsbert Karel, direct dat hij hiervan de auteur was.² De tegenkrachten van regeringszijde konden niet verhinderen dat het aantal Kamerleden dat oppositionele geluiden durfde te laten horen toenam. Dirks broer Willem werd in 1825 tot lid van de Tweede Kamer gekozen en vooral in 1828, toen onder anderen Pieter Schooneveld en Lodewijk Casper Luzac het parlement betraden, nam het aantal kritische leden verder toe.³

Veruit de meeste Kamerleden waren en bleven echter regeringsgezind. Velen hadden al een ambt bekleed gedurende de Bataafs-Franse tijd. De koning nam deze ‘windvanen’ in genade aan als bestuurselite in zijn nieuwe regime, zolang ze hun verleden achter zich lieten en zich aan de nieuwe vorst wilden binden.⁴ Zuid-Nederlanders namen tevens deel aan het staatsbestuur. Een van hen was een oude bekende van Donker.

De Provinciale Staten van Namen hadden Goswin de Stassart in oktober 1821 gekozen als lid van de Tweede Kamer. Als prefect had hij er in 1813 voor gezorgd dat Donker dienst moest doen als Garde d’Honneur. Op het moment dat Donker de verkiezing vernam, protesteerde hij vanzelfsprekend hevig en begon aan een open brief. Hij riep De Stassart met scherpe toon op om direct terug te treden: ‘Zult gij hier naast eenen *van Hogendorp* voor de bewaring der grondwet, de handhaving der individuele vrijheid en voor

die van de drukpers waken, waar duizenden kunnen getuigen, hoe weinig gij dat alles op prijs stelt en met hoeveel genoegens gij het pleegt te verkrachten?’⁵

Donker meende dat De Stassart niet mocht oordelen over wetgevende zaken – en zeker niet over de diverse wetboeken die spoedig in de Kamers besproken zouden worden – omdat hij zelf de wet met voeten had getreden. Hij betichtte hem onder meer van het onrechtmatig oproepen van gardisten en het illegaal binnendringen van zijn ouderlijk huis. Ook Donkers gedwongen opsluiting in de Gevangendoor, zijn onvrijwillige wegvoering naar Metz en het tegen betaling opdringen van een uniform hadden geen wettelijke basis. Hoewel Donker beseftte dat De Stassart de Franse wetten moest uitvoeren, meende hij dat wat de prefect gedaan had zelfs op basis van die wetten een grove overtreding was. De Stassart was in Donkers ogen ongeschikt om wetten te handhaven en hij noemde hem zelfs ‘een’ tweeden Alva’.⁶ Dirks broer Willem moest ook niets van De Stassart hebben. Hij was volgens hem een wolf in schaapskleren en een niet te vertrouwen sujet.⁷

Donker heeft zijn aanklacht uiteindelijk niet verstuurd. Op het manuscript, dat zich in het familiearchief bevindt, staat waarom: ‘Deze brief heeft ten posten gelegen, maar is door mij op verzoek van den Heer Falck ingetrokken.’⁸ Falck was op dat moment invloedrijk als minister van het ‘superministerie’ van Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën. Het feit dat hij Donker adviseerde om de brief niet te sturen, betekende niet alleen dat Donker contacten met hem onderhouden moet hebben, maar ook dat hij Falck vooraf over deze brief heeft geconsulteerd. Voor Donker was het goed dat zijn grieven niet wereldkundig werden, het had zomaar tot een aanklacht wegens laster kunnen leiden. De drift waarmee hij de brief schreef, toont wel aan dat Donker zich bijna tien jaar na dato nog steeds opwond over wat hem en zijn familie tijdens de Franse bezetting was aangedaan. Hij sprak schande over de personen die in de Franse tijd belangrijke posities hadden ingenomen en na 1813 als windvaan in het Verenigd Koninkrijk het pluche bekleedden. Aan De Stassart ging dit alles voorbij: hij zou tot de Belgische omwenteling lid van de Tweede Kamer blijven, waar hij zich oppositioneel opstelde tegenover het beleid van Willem I. Na de afscheiding in 1830 zou hij voorzitter van de Belgische senaat worden.

Sociëteitsleven en contacten met Belgische liberalen

Anders dan in Noord-Nederland ontwikkelde zich in het zuiden van het koninkrijk een liberale stroming. Brussel was in de eerste jaren van het Verenigd Koninkrijk een toevluchtsoord voor Franse journalisten en publicisten. Het restauratieregime van Lodewijk XVIII trad streng op tegen vermeende persdelicten en het regime van Willem I was in de eerste jaren

van het koninkrijk relatief mild.⁹ Het grote aantal Franse *émigrés* was met name Frankrijk en Oostenrijk, maar ook Engeland een doorn in het oog. In de jaren 1816-1818 oefenden zij grote druk op Willem 1 uit om de perswetten aan te scherpen. Sommigen in zijn regering voelden hiervoor, anderen, zoals Anton Reinhard Falck, die zich 'een soort beschermheer van de uitgewekenen' toonde en met Donker bekend moet zijn geweest, waren hier minder voor geporteerd.¹⁰ De Franse liberalen praatten in theaters, salons en cafés over politiek. De Zwitsers-Franse liberale schrijver Benjamin Constant heeft, toen hij in 1816 en 1817 in Brussel was, met hen in contact gestaan.¹¹ Hun ideeën vielen in goede aarde bij Zuid-Nederlandse jonge juristen.¹² Geïnspireerd door de idealen van de Franse Revolutie, maar niet behept met de ervaringen van de terreur die erop volgde, vonden deze jonge juristen in de autocratische politiek van Willem 1 een aanleiding om hun hervormingsidealen te ontwikkelen. Donker was een van de weinigen in Noord-Nederland die met deze Belgische liberalen in contact stond. Het Belgische liberalisme werd sterk beïnvloed door zijn Franse evenknie en Donker meende dat zijn Belgische geestverwanten te veel achter de denkbeelden van Voltaire en Rousseau aanliepen. Mede hierdoor vonden de Belgische liberale denkbeelden weinig weerklank in het noorden.¹³

Donker was in Den Haag een frequent bezoeker van het soort etablissementen waar Franse en Belgische liberalen hun ideeën bespraken. Zo was hij een graag gezien lid van de Nieuwe of Littéraire Sociëteit 'De Witte'. De Witte had in tegenstelling tot de oude sociëteiten van Den Haag een meer gemengd ledenbestand. Patriciërs en lage ambtenaren meldden zich bij de oprichting in 1802 als lid, alleen de allerhoogste stand – adel uit het ancien régime – ontbrak. Hoogstwaarschijnlijk was de vrije gedachtewisseling beperkt en was de sociëteit geen liberaal bolwerk. De invloed van leden op het beleid was beperkt.¹⁴ Het karakter van de sociëteit was wat behoudend, wat onder meer bleek uit het lidmaatschap van de latere conservatieve minister van Justitie De Jonge van Campensnieuwland, procureur-generaal Philipse en de directeur van het Kabinet des Konings Van Rappard. Maar Donker, die vanaf 1814 op de ledenlijst voorkwam, was tevens in gezelschap van gelijkgestemden. Zo was de liberale advocaat Pieter Schooneveld al vanaf 1810 lid. Daarnaast sloten verschillende familieleden zich aan. Zijn zwager Hendrik Gerard van Kessel was al drie jaar voor Donker lid geworden. Zijn broer Willem werd in 1831 lid, diens zonen Frans, Willem Boudevijn en Cornelis Adriaan Hendrik in respectievelijk 1828, 1832 en 1834.¹⁵

Tussen 1819 en 1825 was Donker een van de vijf commissarissen van De Witte. In die hoedanigheid kocht hij onder meer boeken in voor de bibliotheek. Hij hield zich actief bezig met de huisvesting. In 1820 kocht hij het pand aan het Haagse Plein waar de sociëteit in gevestigd was en dat tot dan toe gehuurd werd. Ten behoeve van de aankoop werden aandelen uitgegeven onder de leden. Donker zelf tekende in voor twee aandelen van 125 gul-

*Marinus Willem de Jonge van
Campensnieuwland, minister
van Justitie 1844-1848. Door
Alexander Cesar August
Valois, 1848*

*Nieuwe of Littéraire Sociëteit
De Witte, door Carel Christiaan
Antony Last, 1848*

den elk.¹⁶ Vanaf 1819 wilden de commissarissen in de zomermaanden een linnen tent opzetten in het Haagse Bos voor het ‘zomervertier’. Het lukte Donker om hiervoor toestemming van het ministerie van Financiën te krijgen. Al snel bleek dat een linnen tent nogal gevoelig was voor de weersomstandigheden en de commissarissen ontwikkelden daarom het plan om een houten tent neer te zetten aan de vijvers die Willem 1 in het bos had aangelegd. Rudolph Antony baron de Salis, de directeur van de registratie en domeinen in Zuid-Holland, ondersteunde het verzoek van de commissarissen aan de koning van harte, vanwege de vele huldeblijken die de sociëteitsleden aan Willem hadden gebracht.¹⁷

Over Donkers bezoeken aan Brusselse sociëteiten en koffiehuizen is niets bekend. Gezien zijn activiteit in het Haagsche sociëteitsleven is het niet moeilijk voor te stellen dat hij bij zijn reizen naar Brussel in de jaren twintig rond het Brusselse Muntplein te vinden is geweest. Wellicht heeft hij niet direct contact gehad met Constant en de Franse journalisten, maar de overdracht van hun ideeën zal zeker via Donkers Belgische vakbroeders hebben plaatsgevonden. Een van de belangrijkste van deze ideeën, het concept ‘ministeriële verantwoordelijkheid’, was door Constant ontwikkeld, maar kon in de eerste jaren van het koninkrijk op weinig sympathie in het noorden rekenen. Regeringsgetrouwen zagen het als een bedreiging voor de positie van Willem 1. Zij ageerden tegen het onschendbaar koningschap dat zou leiden tot het schrikbeeld van een onmachtige vorst naar Engels model. Bovendien vreesden ze voor partijvorming langs religieuze lijnen doordat het parlement ministers kon aanklagen of wegsturen. Een katholiek zuiden en een derde van de Noord-Nederlandse bevolking dat dezelfde godsdienst aanhing vormden een risico. Katholieken konden eenvoudig de dominante partij in de Tweede Kamer worden.¹⁸

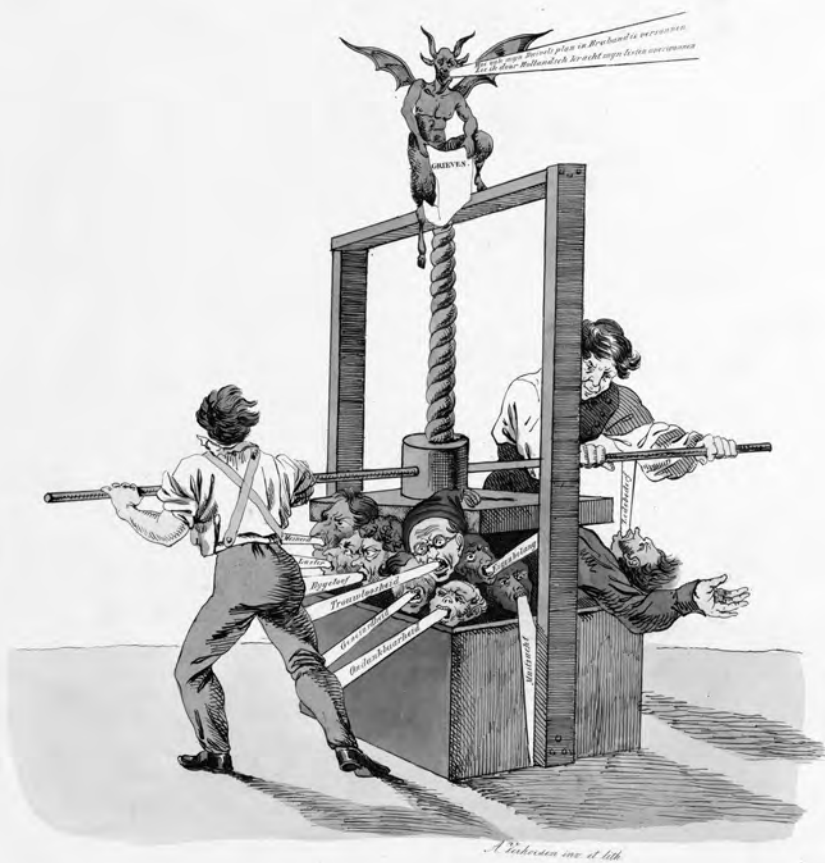
De Kamer en de pers spraken nauwelijks over ministeriële verantwoordelijkheid, dit zou de Belgen in de kaart spelen. Alleen de Haagse boekhandelaar Jan Baptist Wallez toonde zich als redacteur een pleitbezorger in het *Advertentieblad*.¹⁹ Donkers eerste perszaken hadden betrekking op twee publicaties in dit blad.²⁰ Het kan zijn dat via de geboren Gentenaar Wallez contacten met Zuid-Nederlandse liberalen zijn ontstaan, maar dit blijkt niet uit de archieven. Wat wel vaststaat, is dat Donkers banden met zowel zuidelijke advocaten als Kamerleden in de tweede helft van de jaren twintig hechter werden. Ook de ideeën die hij de daaropvolgende jaren verkondigde hadden veel overeenkomsten met die van zijn zuidelijke medeadvocaten. Op basis van Donkers juridische en politieke activiteiten is een inventarisatie te maken met welke oppositionele Zuid-Nederlanders hij contact zou kunnen hebben gehad.

Toen eind 1828 de net afgestudeerde Leuvense rechtenstudent en journalist Édouard Ducpétiaux werd vervolgd voor een persdelict, verzocht hij zijn vakbroeders advies te geven in zijn zaak. Deze adviezen liet hij bunde-

len. Dit overzicht laat zich lezen als een repertorium van liberale advocaten in de Zuidelijke Nederlanden.²¹ Donker is de enige Noord-Nederlandse advocaat in dit gezelschap.²² Naast hem ondertekenden de prominente Belgische advocaten Pierre Van Meenen en Jean Baptiste Nothomb het pleidooi voor de vrijspraak van Ducpétiaux. Van Meenen en Nothomb werkten samen in de redactie van de *Courrier des Pays Bas*, de belangrijkste Zuid-Nederlandse liberale krant. Tot de intimi van deze krant behoorden daarnaast de advocaat Jean-François Tielemans en het Kamerlid Charles de Brouckère. De *Courrier des Pays Bas* was tevens de krant waaraan Louis de Potter, die eind 1828 werd veroordeeld vanwege een persdelict, als redacteur verbonden was. Van Meenen en Sylvain Van de Weyer, die elkaar uit Leuven kenden, waren De Potters advocaten in dit proces.²³ Beiden refereerden in hun pleitredes aan Donker: Van Meenen wees op Donkers uitmuntende verdediging van Ducpétiaux, terwijl Van de Weyer Donker als voorbeeld noemde van een aanzienlijk man, die tegelijkertijd journalist was.²⁴ Om op deze wijze aan hem te refereren, zullen ze tenminste enige bekendheid met Donker gehad moeten hebben. Van Meenen en Van de Weyer waren overigens advocaten bij het Hooggerechtshof in Brussel en daarmee Donkers vakgenoten in de Zuidelijke Nederlanden. Het is daarom niet ondenkbaar dat Donker vanuit zijn professie met hen in aanraking is gekomen.

Niet alleen met advocaten had Donker contact, ook met de zuidelijke volksvertegenwoordigers stond hij op goede voet. De Belgische ambtenaren en Kamerleden voelden zich niet bepaald thuis in Den Haag. Alleen met Noord-Brabanders schijnt er enige verbondenheid te zijn geweest.²⁵ Het katholicisme zal de Belgen en de Brabanders verbonden hebben, maar evenzeer met Donker, die uit Staats-Brabant afkomstig was, onderhielden de Zuid-Nederlanders contacten. Hoewel niet katholiek, stond hij niet onsympathiek tegenover de Belgische wensen. Toen eind augustus 1830 de opstand in Brussel uitbrak, was Donker daar in gezelschap van oppositionele zuidelijke Kamerleden aanwezig. Uit de bronnen blijkt niet met wie. Toch zijn er aanwijzingen wie dit zouden kunnen zijn geweest. Allereerst was zijn broer Willem vanaf 1825 lid van de Tweede Kamer. Via hem had Donker een mogelijke ingang bij Belgische vertegenwoordigers. Willem toonde zich in de Kamer weliswaar onafhankelijk – zo dacht hij over de onderwijskwestie anders dan veel van zijn Belgische collega's –, maar hij had wel vaak oor voor de kritiek van deze Kamerleden. In 1829 diende hij samen met Antoine Joseph Barthélemy een wet in die veranderingen aanbracht in de samenstelling van de rechterlijke macht.²⁶ Een jaar later zat hij met Étienne Constantin de Gerlache en Charles Le Hon in een staatscommissie die een ontwerp moest voorstellen voor een scheiding van Nederland en België, maar wel onder de Oranjedynastie. Mogelijke andere Kamerleden met wie Donker in aanraking is gekomen, waren Théodore Dotrengé en Jean François Gendebien. Hij noemde beiden bij naam in zijn verdediging

Nieuwe reserve pils tot zuivering der boere geesten

Spotprent over de vervolging van Belgische journalisten.

Door Albertus Verhoesen, 1829

van Ducpétiaux. Ten slotte is het goed mogelijk dat Donker betrekkingen onderhield met de Kamerleden Charles de Brouckère en De Gerlache. Beiden verbleven in september 1830 bij Martinus de Lyon, de uitgever van *De Bijenkorf*, het blad waar Donker als redacteur aan verbonden was.²⁷ De Brouckère, De Gerlache, Nothomb, Tielemans en Van Meenen namen na de Belgische omwenteling zitting in de Belgische grondwetscommissie. In deze grondwet had de verzekering van de persvrijheid een nadrukkelijke plaats.²⁸ Bij het aannemen van deze grondwet in 1831 was het een van de meest liberale van Europa. Donker wees met regelmaat op de goede bepalingen in deze constitutie en ook bij de besprekingen van de grondwetscommissie in 1848 bracht hij het Belgische voorbeeld steeds ter tafel.²⁹

Donkers Belgische genegenheid viel op bij de autoriteiten. De Haagse politiecommissaris Abraham Ampt noteerde dat ‘den Donkeren Romein [*Donker Curtius, MvdW*] a table d’hôte in den ouden Doelen eet, alwaar [...] hij zig zeer in den Potteriaanschen geest uitlaat, en er zich als het ware tot zijnen Spadacijn [*voorvechter, MvdW*] verhefd [sic]’.³⁰ De Brusselse politiedirecteur De Knijff verdacht Donker ervan een krant te willen beginnen. Hij berichtte enkele weken voor de Belgische omwenteling dat er pogingen werden ondernomen om in Amsterdam een Franstalig oppositieblad op te zetten. Initiatiefnemer was volgens hem een redacteur van *De Bijenkorf*, een van de familieleden van Tweede Kamerlid Willem Donker Curtius. Er zouden in Amsterdam al drie of vier Franstalige redacteurs klaarstaan om het werk op te vatten. Een Brusselse uitgever zou al zijn benaderd om de krant uit te geven.³¹ Niet alleen deze contacten, maar ook de ontwikkeling van Donkers ideeën wijzen op nauwe banden met de zuidelijke advocaten. Zo lijkt Donkers liberalisme erg sterk op het liberalisme van Benjamin Constant dat de Belgische advocaten aanhingen.³²

De Bijenkorf en de Belgische omwenteling

Onterecht was de vrees van De Knijff niet: Donker had zich al met journalistieke activiteiten ingelaten. Hij begon hiermee op het moment dat de spanningen tussen noord en zuid hoog begonnen op te lopen.

In de tweede helft van de jaren twintig probeerde Willem I de katholieke kerk en de daaraan gelieerde onderwijsinstellingen onder controle te krijgen. Deze dienden in zijn visie onder overheidstoezicht te vallen.³³ Als reactie hierop sloten katholieken en liberalen in de Zuidelijke Nederlanden een alliantie die de geschiedenis inging als het ‘monsterverbond’. Deze bundeling van krachten leidde tot grote petitiebewegingen, waaruit een sterke afkeer van het Noord-Nederlandse beleid bleek. De eerste golf van petitieën, tussen november 1828 en mei 1829, leverde 50.000 ondertekenaars op. De tweede, in oktober 1829, telde ruim 300.000 handtekeningen. De pe-

tities verwoordden de belangrijkste grieven van de zuidelijke provincies: de hoge belastingdruk, het gebrek aan persvrijheid, de centrale leiding van het onderwijs, de rigide godsdienstpolitiek en de taaldwang.³⁴ Terwijl de eerste twee klachten vooral uit de koker van de liberalen kwamen, viel in de laatste drie duidelijk het wensenlijstje van de katholieken te herkennen. Vanaf oktober 1828 begon Donker zich nadrukkelijker in het publieke debat te mengen door zijn medewerking aan *De Bijenkorf*. In die maand verscheen de eerste editie van de krant bij Martinus de Lyon. Donkers journalistieke activiteiten worden uitgebreid besproken in hoofdstuk vier, dit hoofdstuk gaat in op Donkers opvattingen over Belgische hervormingseisen en de Belgische Opstand. Artikelen in *De Bijenkorf* waren anoniem, maar zullen in lijn zijn geweest met de mening van Donker.

De redactie meende dat het Verenigd Koninkrijk daadwerkelijk één land was: ‘Er bestaan in Nederland geene *Hollanders* en *Brabanders* meer, men vindt er alleen *Nederlanders*.’ *De Bijenkorf* was qua taalpolitiek een pro-Belgisch standpunt toegedaan en juichte de petitiebewegingen in 1828 en 1829 van harte toe. Het blad voegde een petitie voor de vrijheid van onderwijs en de vrijheid van drukpers toe en riep de lezers op om deze te tekenen. Oppositie was het ‘levensbeginsel van den constitutioneelen regeringsvorm’. Het organiseren van oppositie kwam voort uit een gevoel van onrecht en de plicht om de regering te wijzen op de handhaving van de grondwet. De belangrijkste principes van deze oppositie waren volgens *De Bijenkorf* verantwoordelijkheid van ministers, zelfstandigheid en onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, vrijheid van drukpers en godsdienst.³⁵ Juist dit laatste principe, samen met de vrijheid van onderwijs, viel goed samen met de agenda van de katholieken. Donker was zelf in het overwegend katholieke Brabant geboren en had wellicht daardoor meer begrip voor de roomse klachten. De redactie vond deze samenwerking niet meer dan logisch: zoals de liberaal zijn handelen op de grondwet vestigde, zo baseerde de katholiek zich op de voorschriften van de kerk. Beiden waren in de ogen van de redactie een borg tegen willekeur. Deze onderbouwing wrong, maar het blad betwistte de alliantie geen moment. Uit niets bleek overigens een eventuele protestantse signatuur – religie kwam niet ter sprake – en hoewel de krant zich wel als Noord-Nederlands zag, kwam ze op voor de belangen in het hele rijk. De redactie vervulde een voortrekkersrol: ‘geen blad in het Noorden heeft meer onbewimpeld zijne gevoelens geopenbaard, dan het onze’ en het achtte zich liberaler dan de collegabladen.³⁶

De Haagse politiedirecteur Ampt was meer dan geïnteresseerd in de handel en wandel van iedereen die zich met oppositionele ideeën inliet. Hij speculeerde driftig over de zuidelijke connecties van *De Bijenkorf*. In zijn wekelijks verslag aan Van Maanen schreef hij over de krant en de redactie:

*De Muntschouwburg in Brussel. Donker was in die stad
gedurende de opstand in 1830. Door C. Janssens en Adolphe Diez, 1825*

‘In de Societeit op het Plein en in het fransche koffijhuis zitten gewoonlijk des avonds van 6 tot half 9 uur, tien a twaalf Zuydelijke ver-
tegenwoordigers onder een glas Punsch, onderling te praten & zon-
deren zij van het overige gezelschap af.[...] De Brouckere die bij
Volbragt woont zit veel te schrijven en te declameren, loopt als dan
met drift over de kamer & zodanig distract, dat hij den gaanden en
komenden maar niet opmerkt; De Lyon bezoekt hem frequent en
houdt soms lange conferentien met hem; buiten deze krijgt hij vele
aanloop.’³⁷

Over de inhoud van het blad was Ampt resoluut: ‘alleen blijft de Bijenkorf
hatelijk en wordt in eenen geest [van] onzin geredigeerd, waarvan de grootte
[sic] meerderheid een walg heeft’. Het meest schadelijk waren de feuilletons
over de verwickelingen in het zuidelijke landsdeel. Hij verdacht het blad
van Franse sympathieën: ‘In den winkel van den Bijenkorf is voor het publiek
zichtbaar een Franschen bicheron prijkende met eene nationale kokarde en
vlag etc.’³⁸

Bij het uitbreken van de Julirevolutie in Frankrijk in 1830 nam *De Bijenkorf*
bij gebrek aan eenduidige berichten in eerste instantie een wat afwachtende
houding aan. Het blad verklaarde ondertussen wel voor het behoud van
een monarchale grondwettelijke regeervorm te zijn. Nadat er meer bekend
was, nam de krant een lovend artikel van het Franse *Le Politique* over en
noemde de revolutie een ‘zegepraal, behaald door de middelbare klassen
der maatschappij, op de hoogere klassen en de geestelijkheid’.³⁹

Het ongenoegen was na de twee petitiebewegingen verder toegenomen.
In 1829 had de Tweede Kamer de tienjarige begroting met ruime meerder-
heid verworpen. De zuidelijke Kamerleden hadden bezwaar tegen de be-
lasting die in hun ogen onredelijk hoog op het zuiden drukte. De afkeer
van het Amortisatiesyndicaat, een financiële instelling waarmee Willem I
grote stromen geld aan elke vorm van toezicht onttrok, was zo mogelijk
nog groter. Nadat de koning ook de ministeriële verantwoordelijkheid ont-
kend had, de persvrijheid betuigde en katholieke onderwijsinstellingen
wilde controleren, was de maat voor veel Zuid-Nederlanders vol.

Op 25 augustus kwam de sluimerende ontevredenheid in Brussel tot een
climax, toen na de opera *la Muette de Portici*, de bezoekers, in vervoering
gebracht door de sterk nationalistische boodschap, zich buiten de Munt-
schouwburg gewelddadig roerden tegen alles wat Hollands was. De libera-
len en katholieken waren geïnspireerd door de Julirevolutie in Frankrijk,
maar zij vormden slechts een kleine groep. Het samengestroomde volk, dat
door honger en werkloosheid zeer ontevreden was met de Hollandse macht-
hebbers, vergrootte de opstand. De woedende volksmenigte stichtte brand
in het huis van Van Maanen en de burelen van de sterk pro-Hollandse en
door de regering gefinancierde krant *Le National* gingen in vlammen op.

Donker was ten tijde van de Belgische Opstand toevallig in Brussel. Hij overlegde daar met de Belgische liberale Kamerleden, met wie hij 'sympathiserend bevriend' was, over hoe de koning aan hun bezwaren tegemoet kon komen. Na het zien van de revolte stelde Donker hun voor om direct naar Den Haag terug te reizen en Willem 1 hun grieven over te brengen. Even buiten Brussel steeg hij op een postkoets, die hem tot aan paleis Noordeinde bracht. In zijn 'bestoven reispak' probeerde hij toegang tot het paleis te krijgen.⁴⁰ De koning kende hem niet persoonlijk, maar Donker wist dat hij aan het hof wel bekendstond vanwege zijn radicale ideeën. Een ontmoeting was niet makkelijk. Pas na aandringen en na te laten doorschemeren dat hij direct vanuit het hart van de opstand was gekomen, kreeg hij de koning te spreken. Donker benadrukte dat de situatie zeer ernstig was. Hij spoorde de koning aan om in te gaan op de belangrijkste eisen van de Belgische opstandelingen om te voorkomen dat de zaken nog verder uit de hand zouden lopen. Hij bood aan om direct naar Brussel terug te keren, te proberen daar de rust te bewaren en het koninkrijk voor Willem te behouden. Deze was echter niet onder de indruk. Teleurgesteld dat zijn waarschuwing geen gewillig oor vond, verliet hij het paleis, de koning megevend: 'Sire, België is voor u verloren.'⁴¹ Op dat moment was Donker, amper achtendertig jaar oud, zeker nog geen nationaal bekende publicist of sterk oppositioneel figuur.⁴² Van zijn ontvangst bij de koning moeten we ons daarom niet te veel voorstellen. Willem stond erom bekend dat hij met regelmaat burgers in zijn paleis ontving om hun klachten en zorgen te horen. Het was de enige keer dat Donker en Willem 1 elkaar spraken. Volgens Donkers latere compagnon Piet Blussé betekende dit niet dat de koning zijn vrijmoedige onderdaan zomaar was vergeten: 'wanneer zij later elkan- der in Haagsche straat of bosch voorbij gingen heeft men opgemerkt, dat Willem 1 zich weleens ten halve omdraaide en Donker nazag'.⁴³

Omdat de reactie van de koning niet was wat hij gehoopt had, schreef Donker hem een maand later een brief, waarin hij nog eens de ernst van de situatie schetste 'om zoo mogelijk te redden, wat nog te redden is'. 'Bij volksbewegingen', zo beweerde Donker, 'geldt een regel: men moet ze in het eerste oogenblik bedwingen of er zich aan het hoofd van stellen en ze leiden.' Het eerste ogenblik was voorbij en Donker hield de koning voor dat er nu twee mogelijkheden waren: het invoeren van buitenlandse troepen of het onderhandelen met de opstandelingen. Het eerste 'kwetst de eigen- liefde van elk volk' en plaatste Nederland in een afhankelijke positie. Bui- tenlandse inmenging was onwenselijk en alleen het serieus luisteren naar de grieven van de Belgen leidde tot een situatie waarin de 'dynastie en de onschendbaarheid van het Rijk blijven behouden'. Donker realiseerde zich dat Willem 1 daarvoor 'misschien persoonlijk opofferingen [moest] ge- troosten'. Maar, zo oordeelde hij, 'bij hartstocht en eigenliefde gaat alles verloren'. Donker was zich er terdege van bewust dat zijn familie in rege-

ringskringen niet goed bekendstond. Met name met betrekking tot zijn broer Willem, die vanaf 1825 Tweede Kamerlid was, achtte Donker zich genoodzaakt een opmerking te maken: ‘eierzucht of eigenbelang leiden mijne pen niet; mijn naam zelve is, naar de wijze, waarop mijn eigen broeder sedert twee jaren sprak en handelde, bijna eene rede van uitsluiting; geheel te zwijgen verbiedt mij mijn geweten’.⁴⁴

Dirks broer Willem was ook jurist en hervormingsgezind, maar hield zich voornamelijk bezig met hervormingen op financieel en juridisch gebied. Beide broers werden nogal eens verward.⁴⁵ Willem liet zich minder dan zijn broer gelden als voorstander van persvrijheid, vrijheid van onderwijs en geloof, maar dit betekende niet dat hij behoudend was.⁴⁶ Zo brak hij net als Dirk een lans voor de invoering van juryrechtspraak, zoals die in België en andere Europese landen gangbaar was.⁴⁷ Daarnaast wilde Willem de Franse *Code pénal* afschaffen, pleitte hij voor een evenwichtiger belastingstelsel en stelde hij voor het leger te halveren. Vooral Willems aversie tegen het ministerie van Justitie en Van Maanen viel op. Het ministerie mat zich bevoegdheden aan die het niet had en plaatste zich boven de rechtspreekende macht. Hij zag hierin het wantrouwen dat het Franse bestuursstelsel karakteriseerde. Tegelijkertijd beklagde hij zich over de kwaliteit van de rechtspraak. Er waren te veel juridische districten en de bezoldiging van rechters was te laag. Daardoor waren er te veel incompetente rechters. Willem schetste dat hierin een groot gevaar school: één rechter kon besluiten om verdachten jarenlang achter de tralies te laten verdwijnen.⁴⁸ Vanaf de jaren dertig raakte zijn hervormingsgezinde imago door dat van Dirk ondergesneeuwd.⁴⁹ Veel van Willems kritieken, zoals die met betrekking tot de inrichting van de rechterlijke macht, zou Dirk niet veel later ook uiten. Willem stond bekend als vrijdenkend en hervormingsgezind, maar dat betekende niet dat hij en zijn jongere broer altijd op dezelfde lijn zaten. Dirk was duidelijk radicaler en dit zorgde nogal eens voor spanningen. Zeker toen Dirk in 1830 begon met de uitgave van *De Standaard* en Willem zich vaak niet kon vinden in de toon van de artikelen, zorgde dit voor verhitte discussies.⁵⁰ Maar tot een definitieve breuk zou dit niet leiden. In de cruciale maanden rond de grondwetsherziening in 1848 vond Dirk met regelmaat een goede adviseur in zijn broer.⁵¹

Dirks oudste broer Hein stond eveneens tot op zekere hoogte als hervormingsgezind te boek. Hein was predikant in Arnhem en vanaf 1825 voorzitter van de synode van de Nederlandse Hervormde Kerk.⁵² Als zodanig was hij gezagsgetrouw, maar in de invulling van zijn positie bleek zijn onbevangenheid. In de examens die hij kandidaten afnam, kenmerkte hij zich door zijn ‘liberale [*ruimdenkende, MudW*] denkwijze’. Hij liet hen vrij uitkomen voor hun standpunten en inzichten, zolang ze deze maar goed konden onderbouwen. Hein werd gezien als tolerant: ‘Zoo zeer hij zelf op vrijheid van onderzoek gesteld was, zoo gaarne liet hij ook aan anderen hunnen vrijheid van denken en gelooven’.⁵³

Dirks en Willems politieke overtuigingen kwamen samen in hun beider afkeer van lijfstraffen. Willem had zich al uitgesproken over de onwenselijkheid van de doodstraf. Bij de discussie over het nieuwe strafwetboek in 1827 zette hij als een van de eersten in Nederland zijn bezwaren uiteen. Willem achtte de doodstraf ongeschikt, zelfs voor zware delicten als moord. Hij sprak zich daarnaast expliciet uit tegen alle mogelijke lijfstraffen, in het bijzonder geseling, een straf die in deze periode nog gangbaar was. Als alternatieve straf voor ernstige misdaden opperde hij eenzame opsluiting.⁵⁴ Hij volgde hierin een discussie die in Zuid-Nederland was aangewakkerd door Édouard Ducpétiaux. Deze Leuvense rechtenstudent had zich in de laatste maanden van zijn studie in de kijker gespeeld met een brochure waarin hij omomwonden tegen de doodstraf pleitte door de wreedheid en ineffectiviteit ervan aan te tonen. Het leverde Ducpétiaux een vervolging op, maar vrijspraak volgde.⁵⁵

Dirk kwam een jaar later ook met Ducpétiaux in aanraking, toen deze laatste in een artikel in de *Courrier des Pays-Bas* betoogde dat de straf die twee Franse journalisten hadden gekregen voor vermeende uitlatingen jegens de regering in strijd met de grondwet was. Beiden waren aanvankelijk tot een jaar celstraf veroordeeld, maar deze veroordeling werd na een aantal maanden als een vorm van gratie omgezet in een permanente uitwijzing. Ducpétiaux noemde deze gratie 'een barbaarse bespotting'. Hierop vervolgden de autoriteiten hem wederom. Ducpétiaux vroeg advies aan ruim vijftig advocaten uit de Zuidelijke Nederlanden en Parijs. Donker werd als enige Noord-Nederlandse advocaat door hem aangeschreven.⁵⁶ Als reactie hierop gaf hij aan dat hij Ducpétiaux alleen kende van zijn werk over de doodstraf. Donker vond dat de jonge Belgische jurist zijn visie op een 'loflijke wijze' uiteengezet had. Hij meende dat Ducpétiaux was vervolgd op basis van een gelegenheidsbesluit dat geen kracht meer had.⁵⁷ Daarnaast waren zijn uitlatingen helemaal niet strafbaar. Het besluit was bedoeld om eenieder die 'twist, tweespalt of wantrouwen zaait' met het doel 'om het dierbaar vaderland onder vreemde overheersching te brengen' te vervolgen. Omdat van een 'dergelijk antinationaal doel' hier geen sprake was – Ducpétiaux had dit nooit beoogd –, was het besluit niet toepasselijk.⁵⁸ Alle adviezen van Donker en anderen ten spijt, werd Ducpétiaux toch veroordeeld tot een gevangenisstraf van een jaar en een geldboete van 500 gulden. De Potter had zich ook tegen de uitwijzing van beide journalisten gekeerd en werd veroordeeld. Hij kreeg een celstraf van anderhalf jaar en 1000 gulden boete.⁵⁹

Donker wist dat Ducpétiaux hem advies vroeg omdat hij een reputatie had als advocaat in persprocessen.⁶⁰ Zijn steun voor de Belgische zaak had hem in het zuiden bekend gemaakt. Hij sympathiseerde niet alleen met Belgische liberalen, maar ook met de katholieke emancipatiebeweging.

Donker deed ondertussen in *De Bijenkorf* verslag van de Belgische om-

wenteling. Daags na de opstand voor de Muntshouwburch verscheen een extra nummer. Aanvankelijk was nog niet duidelijk hoe de rellen zich zouden ontwikkelen. Dat een scheiding een reële mogelijkheid was, drong al begin september door. De krant vond dat de Tweede Kamer zich hierover moest uitspreken. Als het antwoord op die vraag positief was, dan zouden beide landen uit elkaar moeten gaan en afzonderlijk een nieuwe grondwet ontwerpen. Dat de eisen van de Belgen wellicht terecht waren, nam niet weg dat het aan de koning was om het oproer te beteugelen en de aanstichters te straffen. Tegelijkertijd was het wel zaak te kijken naar de oorzaken van het oproer: 'Het is noch laagheid noch zwakheid te erkennen, gedwaald te hebben; maar alleen grote zielen zijn daar in staat toe, terwijl kleingeestige en bekrompene eigenliefde en kortzigtigheid er zich door vernederd achten.'⁶¹

De Standaard en de reactie op de opstand

De redactie stopte vlak na de omwenteling met de uitgave van *De Bijenkorf*, waarschijnlijk omdat het blad te veel met de Belgische opstandelingen geassocieerd werd. Donker begon tegelijkertijd met een nieuw dagblad, *De Standaard*. Het blad zocht de oorzaak van de opstand in de opkomst van Belgische 'bijzondere belangen' en de onwil van de autoriteiten om hieraan tegemoet te komen. Het blad had oog hiervoor, maar keurde de gewelddadigheden in het zuiden af en eiste dat de aanstichters opgepakt en berecht werden. De enige manier om het Verenigd Koninkrijk bij elkaar te houden was door tegemoetkomingen aan de Belgen te doen en niet met geweld in te grijpen.⁶²

Willem I regeerde aanvankelijk aarzelend op de opstand. Hij wilde de Staten-Generaal een uitspraak laten doen over de wenselijkheid tot scheiding en tot die tijd geen duimbreed toegeven. Donker hekelde dit gebrek aan beleid. Doordat de opstand in het begin niet met kracht was bestreden, nam deze in omvang en hevigheid toe. In het begin werden 'plundering, brandstichting en diefstal' nog door de meesten in het zuiden afgekeurd, maar het halfslachtige optreden zorgde juist voor een toename van dit soort incidenten. *De Standaard* bespeurde in alle delen van het rijk 'verwoedheid en verbitterdheid' en was zeer bevreesd dat dit zou leiden tot een burgeroorlog, temeer omdat twee derde van het leger uit Belgen bestond. Hier had de krant een vooruitziende blik. Een dag na publicatie ondernam Willem I wel degelijk actie. Zijn zoon prins Frederik trok met het regeringsleger Brussel binnen. Confrontaties met de Brusselaars die zich hevig verzetten, leidden tot vele slachtoffers. Op een ander punt kreeg Donker geen gelijk. *De Standaard* redeneerde dat de grote mogendheden het Verenigd Koninkrijk hadden geïnitieerd als buffer tegen Frankrijk en de scheiding nooit

*Cornelis Felix van Maanen, minister van Justitie 1815-1842.
Door Franciscus Bernardus Waanders,
waarschijnlijk naar Gaspard Louis François van Kinschot*

zouden accepteren uit vrees voor een Belgische aansluiting bij Frankrijk. Praktische problemen stonden een scheiding in de weg: zo moest de staatsschuld verdeeld worden, de departementen van algemeen bestuur dienden te worden gesplitst en het leger viel uiteen. Daarnaast zou de provincie Noord-Brabant niet als enige katholieke provincie in het noorden willen blijven.⁶³

Nadat het optreden van het leger eind september in Brussel op een fiasco was uitgelopen en het nieuws Den Haag had bereikt, oordeelde *De Standaard* dat militair ingrijpen zeer onverstandig was. De ‘goede en welgezinde burgers’ liepen nu recht in de armen van de opstandelingen. Het was een veel betere optie geweest om de stad vreedzaam binnen te trekken en de oproerkraaiers amnestie te geven. Nu was Brussel een ‘moordhol en brandstapel’.⁶⁴ Hier was *De Standaard* inconsequent. De vreedzame optie was geprobeerd: de Prins van Oranje, de latere Willem II, was begin september Brussel binnengetrokken, maar weggejaagd. De krant vroeg om krachtig optreden, maar keurde het militaire ingrijpen eind september af.

De suggestie om buitenlandse troepen in te roepen wees Donker van de hand. De geschiedenis had geleerd dat buitenlandse troepen die voor binnenlandse problemen ingeroepen werden, later vaak onderdrukkers bleken. *De Standaard* onderkende de snelheid van de ontwikkelingen. Zaak was om het gezag te behouden in relatief rustige steden als Antwerpen en Maastricht. De verstandigste en enige reële handelwijze was om een deel van het grondgebied op te offeren en zo de nog rustige provincies te sparen. De schuldige was helder: ‘De hevige scheuring tusschen Noorden en Zuiden is *hoofdzakelijk* aan de maatregelen van den Heer van Maanen toe te schrijven.’ Vooral de vervolging van de drukpers en de categorische weigering de ministeriële verantwoordelijkheid in te voeren beschouwde de krant als grote vergissingen. Willem I liet Van Maanen begin september ontslag nemen om de stemming gunstig te beïnvloeden, maar deze keerde na een maand weer terug. Donker begreep daar niets van.⁶⁵

Eind oktober 1830 was de onhoudbaarheid van de situatie voor de redactie duidelijk en riep ze op de scheiding zo snel mogelijk te regelen. Anderen deden deze oproep eveneens, maar *De Standaard* koppelde hier direct de roep om een grondwetsherziening aan. De ‘wettige orde van zaken’ uit de grondwet van 1815 was verbroken. Een grondwet kon in de ogen van Donker niet deels gelden, dus deze ‘nieuwe orde van zaken’ was een rechtvaardiging om nog krachtiger te pleiten voor een hervorming van het staatsbestel. Anderhalf jaar eerder had Donker bij monde van *De Bijenkorf* nog de overeenkomsten tussen Nederland en België benadrukt, nu zag hij er definitief geen heil meer in om beide landen amechtig bij elkaar te houden. Er was met België ‘verschil van taal, van zeden, van gewoonten, van middelen van bestaan en van Godsdienst’.⁶⁶

Donker had aan *De Bijenkorf* en *De Standaard* niet voldoende om zijn mening over de actualiteit te geven. Daarom publiceerde hij eind 1830 en begin 1831 twee *Gemeen-zame brieven over de gebeurtenissen van den dag*, waarin hij de oorzaken van de scheuring analyseerde en aangaf wat de regering nu te doen stond. In december 1830 publiceerde hij het eerste deel bij uitgever Van Langenhuysen, die ook Donkers blad *De Standaard* uitgaf.⁶⁷

Voor wat betreft de oorzaken van de opstand sloot Donker aan bij wat hij al in *De Standaard* had betoogd. Willem I's inmenging in kerkelijke zaken, zijn taalpolitiek en het invoeren van openbaar onderwijs waren de belangrijkste redenen geweest. Onderlinge verschillen vergrootten de politieke dimensie en de Belgen reageerden steeds afwijzender. Afzonderlijk waren Nederland en België zwakke staten. Alleen het besef dat beide elkaar economisch en militair nodig hadden, kon de landen bij elkaar houden.⁶⁸

De belangrijkste oorzaak zag Donker in een stelsel van 'tirannij' van mannen die niet aan het algemeen welzijn dachten. De enige mogelijkheid om de Zuidelijke Nederlanden terug te krijgen was het inrichten van een grondwet in liberale zin, 'met vernietiging van al wat vroeger bestond'. Het was juist aan de Belgen met 'meer opgekleurde denkbeelden van een vertegenwoordigend stelsel en van een' wettelijken staat van zaken' te danken dat er nog enige verlichte denkbeelden in de grondwet van 1815 terecht waren gekomen. Financiële wangedrochten zoals het Amortisatiesyndicaat en het autoritaire bestuur waren het noorden te verwijten. België kon zich alleen herkennen in een grondwet die gestoeld was op 'milde beginselen en milde instellingen' en een 'wezenlijk vertegenwoordigend stelsel'. Deze maatregelen zouden de Belgen de ongelijke berechting in de voorbije jaren moeten doen laten vergeten.⁶⁹

Het lijkt er in eerste instantie op dat Donker begin december nog dacht dat er mogelijkheden waren om de scheuring ongedaan te maken, terwijl *De Standaard* al anderhalve maand daarvoor voor scheiding pleitte. Ook Van Hogendorp had in zijn serie brochures eind oktober al geconcludeerd dat beide landen administratief gescheiden moesten worden. De Prins van Oranje kon dan koning van België worden.⁷⁰ Aannemelijker is dat Donker niet daadwerkelijk vermoedde dat de Belgen nog zouden terugkeren, maar dat hij zijn landgenoten dit voorhield om hen te overtuigen van de noodzaak van een liberale grondwetsherziening.

Het eerste deel van de *Gemeen-zame brieven* werd goed verkocht en gelezen. Al na een maand was een herdruk nodig. De publicatie ontmoette van verschillende kanten kritiek. De antirevolutionair Guillaume Groen van Prinsterer betichtte in zijn krant de *Nederlandsche gedachten* de schrijver van 'Liberalismus' en de 'meest overdrevene denkbeelden'. Hij zag met name Dirks broer Willem als de aanstichter van het denkbeeld dat een

liberale constitutie nodig was. Willem had op 13 november in de Tweede Kamer gesteld dat Noord-Nederland zich juridisch gezien in een soort provisionele situatie bevond en Groen beschouwde de ontwikkeling van dit denkbeeld in *De Standaard* en de *Gemeenzame brieven* als ‘kwade gevolgtrekkingen’ hiervan (hij wist uiteraard niet van Dirks betrokkenheid bij beide publicaties). Groen meende dat de voorstellen die de schrijvers deden – ministeriële verantwoordelijkheid, rechtstreekse verkiezingen – geen betrekking hadden op de achtergronden van de opstand, maar dat de auteurs zich lieten meevoeren door de revoluties in Frankrijk en België. Hij keurde grondwetswijzigingen in tijden van onrust en revolutie af, alsook het idee dat het algemeen belang voortkwam uit de ‘grootste menigte’. Dit was volkswillekeur, die tot revoluties leidde, waarin recht, waarheid en billijkheid het onderspit dolven. Groen constateerde bezorgd dat de brochure ‘wederom een blijk [is] dat het Liberalismus ook hier zich van de publieke meening meester heeft gemaakt’.⁷¹

Het blad *Vertoogen over handel, staat- en letterkunde* keerde zich tegen het ‘onheilbare Liberalismus’ dat uit de brieven sprak, vooral de ‘verderfelijke beginselen’ zoals ‘valsche vrijheidszuchten en zoogenoemde volks-sovereiniteit’. De schrijvers voorzagen veel problemen wanneer deze ‘noodlottige demagogische beginselen’ meer aanhang kregen. Volksinvloed en monarchie konden niet naast elkaar bestaan. Het eerste zou het tweede verdrijven, net zoals in Frankrijk tijdens de Julirevolutie was gebeurd. Nederland en België waren volgens het blad inherent verschillende landen en het samenvoegen ervan was onmogelijk. Het zuiden had met zijn ‘adeltrots’ en ‘priesterdwang’ niets bij het noorden te zoeken. De sympathie voor de Belgen rekende het blad de schrijvers van de brieven zwaar aan: ‘Waren de *Gemeenzame brieven* geschreven vóór de Belgische omwenteling, wij zouden dezelve niet zoo hard beoordelen; [...] [zij hebben] door hun geschrift, zich zelve een schandzuil gesticht’.⁷²

Thorbecke was evenzeer niet te spreken over Donkers sympathie voor de wensen van de Belgische opstandelingen: ‘De tweede der Gemeenzame brieven is geheel den wilden, woesten, Fransch-jacobijnsen geest van onzen Nederlandschen Bentham waardig. Dat geschrijf verdiende weleens eene scherpe gispings. Geesseling ware nog beter’.⁷³

Het tweede stuk van de *Gemeenzame brieven* kwam in januari 1831 uit, amper een maand na het eerste deel. Donker gooide het nu over een andere boeg en beschouwde de losmaking van België als een voldongen feit: ‘De scheiding van Noord- en Zuid-Nederland bestaat. Het Koninkrijk der Nederlanden is ontbonden. De Grondwet van dat Rijk is vernietigd. Weinige woorden zijn er noodig om deze drie stellingen te ontwikkelen.’ De eerste twee punten waren evident, het derde, zoals bleek, niet. Hij gebruikte dit om zijn politieke programma voor het voetlicht te brengen, een grondwet met ‘milde beginselen’. Donkers blik was hierbij gericht op de ‘Beschaafdsten

Natiën der Aarde', Frankrijk en Engeland, en wilde voorkomen dat deze landen 'den nek zullen krommen onder het juk van *Rusland* en van *Oostenrijk*'.⁷⁴ Nederland moest zich bij hen aansluiten.

Donker pleitte voor ministeriële verantwoordelijkheid en koninklijke onschendbaarheid. Alle wetten en besluiten dienden voorzien te zijn van een ministerieel contraseign. De betreffende minister was vervolgens niet alleen strafrechtelijk verantwoordelijk, maar ook tegenover de Tweede Kamer politiek verantwoordelijk voor besluiten die 'de staat in minachting, in gevaar of andere dergelijke moeilijkheden' konden brengen. Over de positie van de koning was hij duidelijker dan enkele jaren ervoor in *De Bijenkorf*. Een reden dat hij de koning zo toegenegen was, leek erin gelegen dat hij een belangrijke nationale waarde vertegenwoordigde: '*Oranje* en *Noord-Nederland* behooren innig verbonden te blijven, of het is met onze onafhankelijkheid gedaan.'⁷⁵

Als er een goed vertegenwoordigend systeem had bestaan, had België zich niet afgescheiden. Directe verkiezingen met censuskiesrecht waren daarom nodig.⁷⁶ Ten aanzien van religie propageerde Donker een grote mate van vrijheid. Hij beschouwde godsdienst als persoonlijk – 'eene betrekking tusschen den mensch en het Opperwezen' –, maar alle uiterlijke vormen van religie moesten zo veel mogelijk binnen de muren van kerken, kloosters en andere religieuze instellingen worden gehouden. Donker vond dat leraren die door religieuze instellingen betaald werden niet wenselijk waren, maar erkende dat deze praktijk nauwelijks te veranderen was. Wel moest openbaar onderwijs breed toegankelijk zijn, maar basaal, conform 'de eerste behoefte der minvermogenden'. Hij pleitte voor centralisatie in het hoger onderwijs, niet alleen om kennis zo veel mogelijk te bundelen, maar ook om het aantal hoogopgeleiden te beperken. Deze droegen niet wezenlijk bij aan de productiviteit van de staat, maar leidden 'tot ontzettende vermeerdering van den ambts-honger, den kanker van onze eeuw'.⁷⁷

Deze ambtshonger zorgde voor een uitdijende overheid. Omdat de rijks-uitgaven al jaren uit de pas liepen met de inkomsten, opperde Donker rigoureuze bezuinigingen. De overheid moest een einde maken aan 'die droevige bemoeialheid, welke alleen strekt, om door het vermenigvuldigen van ambten en posten, de een ten behoeve van den anderen te verrijken'. De koning ontkwam niet aan de verregaande bezuinigingen die Donker voorstelde: 'Schooner is het een welvarend volk te besturen, dan in een luisterrijk paleis over een arm volk te heersen.' Speciale aandacht had hij voor de hervorming en inkrimping van de rechterlijke macht. Zo was hij voorstander van afschaffing van de Raad van State, die in zijn bestaan amper 'gedenkteekenen van staatkunde en beleid' had nagelaten.⁷⁸ Donker beseftte wel dat zijn voorstellen tot radicale inperking van de overheid stof zouden doen opwaaien. Hier moesten de door hem gepropageerde milde beginselen tevens leidend zijn.

Donker was niet de enige die een pleidooi hield voor ministeriële verantwoordelijkheid, koninklijke onschendbaarheid en directe verkiezingen. Hij toonde zich een medestander van Van Hogendorp, die in een aantal brochures dezelfde ideeën had ontwikkeld. Toch konden ze niet op veel navolging rekenen. Tekenend voor de lauwe ontvangst is dat het tweede stuk van de *Gemeenzame brieven* niet tot veel reactie in de kranten leidde. Uiteraard besprak Donkers krant *De Standaard* de brochure wel positief.⁷⁹ Een ruime twee jaar na de publicatie van de eerste twee delen van de *Gemeenzame brieven*, bracht Donker in 1833 een derde deel in de serie uit. Tegelijk met de Nederlandse versie kwam uitgever Van Langenhuysen met een Franse vertaling op de markt. Deze vertaling was duidelijk voor België bedoeld en diende om de Belgen kennis te laten maken met ‘het systeem van oppositie in Nederland’, meer specifiek met een van de ‘onafhankelijke mannen’, die volgens de vertaler ‘zeer zeldzaam’ waren.⁸⁰

Het derde deel ging verder in op de oorzaken van de scheiding tussen Noord- en Zuid-Nederland. Donker betoogde dat de oorzaak van de scheiding erin was gelegen dat België veel liberaler georiënteerd was dan Nederland. Frankrijk en Engeland hadden zich achter België geschaard, terwijl Nederland zich meer bewoog naar autocratische regimes zoals die in Pruisen, Rusland en Oostenrijk bestonden. Noord-Nederland had uitstekend gepast binnen een verbond van liberale landen, maar de Belgische Opstand had ervoor gezorgd dat de staat minder vrij en verlicht werd. Op papier bestond er dan wel vrijheid van drukpers, maar in de praktijk betekende dit dat het publicisten vooral vrijstond om het eens te zijn met het bestuur. Afwijkende meningen werden niet gedoogd. Politiek gezien veranderde er niets. Noord-Nederland ging door onder dezelfde ‘opgeblazene staatsmannetjes’ (lees: Van Maanen), die voet bij stuk hielden en niets aan België toe wilden geven. Deze ‘staatsmannetjes’ vergrooten ondertussen de staatsuitgaven, met een groot risico op een financieel bankroet, als stonden zij aan ‘eene speeltafel [...] waarop goud en bankbiljetten als pepernoten werden behandeld’.⁸¹

Franse en Britse liberale invloeden

Zoals hij in het derde stuk van zijn *Gemeenzame brieven* al benadrukte, keek Donker op tegen het Franse en Britse politieke stelsel. Tijdgenoten constateerden al dat hij zowel aan Franse als Britse denkers hing. In het bijzonder lijken de ideeën van de Fransman Benjamin Constant en de Brit Jeremy Bentham doorgewerkt te hebben in Donkers denkbeelden. Hij had naar alle waarschijnlijkheid werken van beiden in zijn boekenkast.⁸²

De Franse denker en politicus Benjamin Constant, met wiens ideeën de denkbeelden van Donker meer dan eens zijn vergeleken, was een geboren

Zwitser, die studeerde in Edinburgh in de vroege jaren tachtig van de achttiende eeuw, waar hij in aanraking kwam met de Schotse Verlichting. Constant stond een duidelijke scheiding voor tussen de private sfeer en het domein van de staat. Hij meende dat de mens het geluk vond in de private sfeer en niet in de publieke sfeer, zoals veel klassieke filosofen voorstonden. De private sfeer moest daarom zo veel mogelijk verdedigd worden tegen inbreuken van de staat. Als er geen beperking was van de macht van de staat, of de verschillende onderdelen daarbinnen, eigende elke macht zich ongecontroleerd bevoegdheden toe. Dit leidde tot Constants schrikbeeld: despotisme. Toen Napoleons bewind autocratische trekken kreeg, keerde Constant zich tegen hem.⁸³ Waar eerdere denkers uitgingen van het goede van de macht als uiting van de algemene wil, vertrouwde Constant – net als Donker – in essentie de macht niet.⁸⁴ In de periode waarin Napoleon zijn autocratie vestigde, werkte Constant aan zijn *Principes de politique* dat net na zijn afzetting in 1815 uitkwam. Hij keek in sterke mate naar hoe de constitutionele monarchie in Groot-Brittannië functioneerde. Hij beschouwde de koning als neutrale kracht – een ‘vierde macht’ – die de andere machten in bedwang moest houden. In die hoedanigheid kon de koning zich wel bezighouden met benoemingen, het ontbinden van het parlement, het uitschrijven van nieuwe verkiezingen, maar niet met het maken van beleid zelf. In 1819 volgde een carrière in de actieve politiek. In de *Chambre des Députés* verdedigde hij in zijn speeches de persvrijheid tegenover een groeiende meerderheid van behoudende royalisten.⁸⁵ Constant liet ook hier blijken de constitutionele monarchie aan te hangen, waarin ministers – en niet de koning – als uitvoerende macht verantwoordelijk zijn en waarmee hij het concept van de ministeriële verantwoordelijkheid introduceerde.

Constants en Donkers ideeën komen op verschillende punten overeen. Het is waarschijnlijk dat Donker zich voor wat betreft zijn opvattingen over de positie van de koning in het staatsbestel, de invoering van ministeriële verantwoordelijkheid, de mate van inmenging van de staat in de private sfeer en het garanderen van persvrijheid door Constant heeft laten inspireren. Zijn werken waren weliswaar bekend in de Noordelijke Nederlanden, maar vonden in de eerste jaren van het Verenigd Koninkrijk een beperkte voedingsbodem. Met name Donkers contact met Belgische liberalen, die bovengenoemde punten voorstonden, heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van zijn politieke denken in navolging van Constants ideeën.

Een tweede denker door wie Donker ontegenzeggelijk is beïnvloed, is de Brit Jeremy Bentham – Thorbecke vergeleek Donker zelfs met hem.⁸⁶ Beiden deelden een utilitaristisch uitgangspunt. In Benthams visie was het politieke systeem dat het grootste geluk voor het grootste aantal garandeerde, het beste. Ieder individu was erop uit om zijn geluksbeleving zo veel mogelijk te vergroten en de blootstelling aan pijn zo veel mogelijk te verminderen. Dit sloot naadloos aan op Donkers idee dat de grondwet van-

uit het algemeen belang geschreven moest zijn: ‘het algemeen belang is het belang van elk in het bijzonder’ en ‘het algemeen belang moet [...] naar de begeerte der grootste menigte worden geregeld’.⁸⁷ Benthams utilitarisme behelsde in politiek opzicht dat er een sterke volksvertegenwoordiging moest zijn waarin de belangen van de inwoners van het land samenkamen.⁸⁸ Deze utilitaristische visie betekende eveneens dat zaken die tot dan toe als misdrijf werden gezien, maar niemand in hun geluk beperkten, uit het strafwetboek konden worden gehaald. Homoseksualiteit, overspel en onconventionele religieuze denkbelden zouden daarom niet strafbaar moeten zijn.⁸⁹ Donker kon zich in deze standpunten vinden. Zo verdedigde hij in 1835 de godsdienstvrijheid van de Afscheiden en zou hij in 1841 voor de rechtbank in Den Haag tegen het strafbaar stellen van bepaalde zedendelicten pleiten.⁹⁰

Net als Donker was Bentham een groot voorstander van vrije pers en vrijheid van meningsuiting. Hij betoogde dat de persvrijheid in Groot-Brittannië altijd al groter was geweest dan op het continent, maar zag toch bedreigingen, vooral door personen die een *sinister interest* vertegenwoordigden. Bentham vergeleek de publieke opinie met een marktplaats waar alle meningen gehoord moesten kunnen worden. Hoewel afkerig van de volksoptstanden die met de Franse Revolutie gepaard gingen, zag hij meerwaarde in het toestaan van openbare bijeenkomsten: de roep om meer volksinvloed zou niet tot anarchie leiden. De uitgelezen methode om dit te garanderen was de openbaarheid van vergadering en het houden van regelmatige verkiezingen.⁹¹ Ook Donker ijverde voor een sterke positie van het parlement, openbaarheid en voor de verruiming van de persvrijheid, met als doel dat alle meningen en belangen gehoord konden worden.

Bentham geloofde in de kracht van de overtuiging, maar zag daarnaast dat niet alleen overtuiging een motief was om tot ideeën te komen. Mensen hingen ideeën aan al naargelang het belang dat ze hierbij hadden. Deze belangen blokkeerden de mogelijkheid om zich door rationele argumenten te laten overtuigen. Dit belang – door Bentham *sinister interest* genoemd – kwam in veel verschillende vormen naar voren, maar had als belangrijkste overeenkomst dat het hervormingen tegenhield. Machthebbers konden er bijvoorbeeld baat bij hebben om elke hervorming tegen te houden die hun maatschappelijke positie aantastte.⁹² Donker meende evenzeer dat er dergelijke sinistere belangen speelden bij groepen die baat hadden bij een status-quo en daarmee hervormingen wilden blokkeren. Zijn oproep in 1840 om niet te stemmen voor de Dubbele Kamer omdat hier toch geen hervorming van te verwachten viel, was een teken dat er volgens Donker in Nederland *sinister interests* aan het werk waren.⁹³

In wetgeving en rechtspraak stond Bentham een radicale hervorming voor. Aan de ene kant meende hij dat degenen die het recht bestudeerden dit veelal deden vanuit geldelijke motieven, en niet om de middelen in han-

den te hebben om een rechtvaardige samenleving in te richten. Anderzijds verklaarde hij dat de wetgeving te complex was en vol overbodige details stond. Bentham wilde de *common law* – de Britse traditie van ongeschreven wetgeving – codificeren. Het vastleggen zorgde ervoor dat er geen discussies ontstonden welke wetgeving in verschillende gevallen van toepassing was. *Common law* leidde in zijn visie tot de absurde situatie dat een verdachte soms niet eens op de hoogte was dat hij een strafbaar feit pleegde, maar hier wel zwaar voor werd gestraft, terwijl ernstige misdadigers er soms met een minimale straf vanaf kwamen.⁹⁴ Donker pleitte eveneens voor een hervorming van de wetgeving, in het bijzonder voor de afschaffing van allerlei rechtbankjes en rechtbanken, zoals de hoogheemraadschappen die zich onconstitutionele rechtsmacht toe-eigenden en willekeur in de hand werkten.⁹⁵

Bentham was van mening dat het rechtssysteem voor armere bevolkingsgroepen nadelig uitpakte. Op vergrijpen die meestal door deze groepen werden gepleegd stond vaak de doodstraf, terwijl de hogere klassen met misdrijven die bijvoorbeeld uit hoofde van een functie werden gepleegd er vaak zeer mild vanaf kwamen. De wet diende om de lagere klassen te straffen in plaats van te beschermen. Bentham wees op grond van zijn utilitarisme lijfstraffen af.⁹⁶ Donker heeft zich in zijn brochures en artikelen nooit expliciet tegen de doodstraf uitgesproken, wel vond hij dat de uitvoering ervan tot een minimum beperkt moest worden. Hij was een medestander van Édouard Ducpétiaux, die zich nadrukkelijk tegen de doodstraf had gekeerd. Als minister schafte Donker in 1854 vrijwel alle schavotstraffen af, maar liet de doodstraf bestaan. De regering liet wel blijken geen voorstander van deze straf te zijn. Minister van Justitie Van Lilaar, die uiteindelijk in 1870 de doodstraf afschafte, concludeerde hieruit dat Donker wel degelijk tegenstander van de doodstraf was, maar dat hij alleen de tijd voor afschaffing nog niet rijp achtte.⁹⁷

Nadat de Belgische crisis in een patstelling belandde en het aantal publicaties dat opriep tot staatkundige hervormingen in Noord-Nederland afnam, bleef Donker geïnteresseerd in België en het Belgische liberalisme. In 1837 merkte een briefschrijver in de Belgische krant *Le Messager de Gand* op dat Donker onlangs een reis naar het land had gemaakt. Hij omschreef hem als iemands wiens ‘meningen zijn gebaseerd op het Franse liberalisme van 1820’. Verder constateerde hij dat de Belgische kranten Donkers ideeën toejuichten en dat hij door zijn aanhoudende kritiek niet bepaald het Nederlands belang diende.⁹⁸ Dit werd zeker in regeringskringen zo ervaren. Door Donkers betrokkenheid bij een aantal spraakmakende persprocessen bekeken Van Maanen en zijn getrouwen hem zeer argwanend.